

NAQSHBANDIYA TARIQATINING PAYDO BO'LISHI VA IJTIMOYIY AHAMIYATI

Samatov Xurshid Ulmasjonovich

Muhammad al-Xorazmiy nomidagi

Toshkent axborot texnologiyalari universiteti

Samarqand filiali f.f.d, dotsenti.

Tursunaliyev Ruslan

Muhammad al-Xorazmiy nomidagi

Toshkent axborot texnologiyalari universiteti

Samarqand filiali kompyuter injenering fakultet 1-kurs talabasi.

ruslantursinaliyev@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada Naqshbandiya tariqatining paydo bo'lish jarayoni, tariqatning yoyilishi va uning asoschisi Bahouddin Naqshband faoliyati hamda tariqatning jamiyatdagi o'rni ilmiy jihatdan tahlil qilinadi. Shuningdek, Naqshbandiya ta'limotining ma'naviy-axloqiy qadriyatlarini shakllantirishdagi roli, ijtimoiy barqarorlikka qo'shgan hissi va uning tarixiy taraqqiyot bosqichlari o'rganiladi. Izlanishlarimiz natijalari shuni ko'rsatadiki, Naqshbandiya tariqati nafaqat diniy, balki ijtimoiy hayotda ham muhim o'rin egallagan.

Kalit so'zlar: Naqshbandiya, tariqat, tasavvuf, Bahouddin Naqshband, ma'naviyat, ijtimoiy ahamiyat, sufiylik, O'rta Osiyo, insonparvarlik, sabr, ma'naviy kamolot, zuhd, ilm, adolat, qanoat.

Абстрактный. В данной статье анализируются процесс возникновения тариката Накшбандия, его распространение, деятельность его основателя Бахауддин Накшбанд, а также роль тариката в обществе с научной точки зрения. Также рассматривается значение учения Накшбандии в формировании духовно-нравственных ценностей, его вклад в социальную стабильность и исторические

этапы развития. Результаты исследования показывают, что тарикат Накшбандия занимает важное место не только в религиозной, но и в общественной жизни.

Ключевые слова. Накшбандия, тарикат, тасаввуф, Бахауддин Накшбанд, духовность, социальное значение, суфизм, Центральная Азия, гуманизм, терпение, духовное совершенство, зухд, справедливость, довольство.

Abstract. This article analyzes the process of the emergence of the Naqshbandi order, its spread, the activities of its founder Bahauddin Naqshband, and its role in society from a scientific perspective. It also examines the role of Naqshbandi teachings in shaping moral and spiritual values, their contribution to social stability, and the historical stages of their development. The results of the study show that the Naqshbandi order holds an important place not only in religious life but also in social life.

Keywords. Naqshbandi order, tariqa, Sufism, Bahauddin Naqshband, spirituality, social significance, Central Asia, humanism, patience, spiritual perfection, zuhd, knowledge, justice, contentment.

Kirish.

Tasavvuf islom madaniyatining muhim tarkibiy qismi bo‘lib, u insonning ruhiy poklanishi, Allohga yaqinlashish yo‘lini o‘rgatadi. O‘rta Osiyoda shakllangan eng yirik tasavvufiy tariqatlardan biri bu Naqshbandiya tariqatidir. Ushbu tariqatga XIV asrda Buxoro atrofida Bahouddin Naqshband (1318-1389) tomonidan asos solingan. Naqshbandiya tariqati tasavvuf ta‘limotida amaliy hayot bilan ruhiy tozalikni birlashtirishda yangi bosqich bo‘ldi. Shu sabablar bilan ushbu tariqat xalq orasida tez tarqaldi. Naqshbandiya tariqati o‘zining “dil ba yor, dast ba kor” (ko‘ngil Allohda, qo‘l mehnatda) tamoyili bilan ajralib turadi. Bu g‘oya insonni nafaqat ibodatga, balki halol mehnat qilishga ham chorlaydi va mehnat va ibodat uygunligini ifoda etadi.

Adabiyotlar tahlili va tadqiqot metodologiyasi. Naqshbandiya tariqatining shakllanishi va rivojlanishi tasavvuf tarixida alohida o‘rin tutadi. Ushbu tariqatga oid manbalar asosan o‘rta asrlar mutafakkirlari va tariqat vakillari tomonidan yaratilgan asarlarda o‘z ifodasini topgan. Xususan, Bahouddin Naqshband hayoti va ta‘limotiga oid

ma'lumotlar bir qator klassik manbalarda bayon etilgan. Naqshbandiya tariqatining nazariy va amaliy asoslari haqida muhim ma'lumot beruvchi asarlardan biri — "Rashahot ayn ul-hayot" hisoblanadi. Ushbu asarda tariqat pirlari hayoti, ularning ruhiy kamolot yo'li va muridlar tarbiyasi keng yoritilgan. Asarda Naqshbandiya tariqatining asosiy tamoyillari, xususan, ichki poklik, zikrning xufiy (yashirin) shakli va jamiyatdan uzilmasdan yashash g'oyalari batafsil bayon etiladi. Shuningdek, Abdurahmon Jomiyning "Nafahot ul-uns" asari tasavvuf namoyandalari haqida muhim tarixiy va biografik ma'lumotlarni o'z ichiga oladi. Ushbu asarda Naqshbandiya tariqatiga mansub ko'plab shayxlar faoliyati yoritilib, ularning jamiyatdagi o'rni va ta'siri tahlil qilinadi. Alisher Navoiyning "Nasoyim ul-muhabbat" asarida ham Naqshbandiya tariqatining vakillari haqida muhim ma'lumotlar berilgan bo'lib, unda sufiylikning axloqiy va ma'naviy jihatlari chuqur ochib berilgan. Naqshbandiya ta'limotining asosiy g'oyalari — "dil ba yor, dast ba kor", ya'ni qalban Alloh bilan bo'lish va amalda mehnat qilish tamoyili orqali ifodalanadi. Bu g'oya tariqatning ijtimoiy yo'nalganligini ko'rsatadi. Naqshbandiya boshqa tariqatlardan farqli ravishda uzlatni emas, balki jamiyat ichida yashab, ma'naviy poklikka erishishni targ'ib qiladi. Shu jihatdan u tasavvufda mu'tadil va amaliy yo'nalish sifatida baholanadi. Tadqiqot jarayonida tarixiy manbalar, tasavvufiy asarlar va zamonaviy ilmiy tadqiqotlardan foydalanildi. Metodologik jihatdan quyidagi yondashuvlar qo'llanildi: Tarixiy-tahliliy metod — Naqshbandiya tariqatining paydo bo'lishi va rivojlanish bosqichlarini o'rganishda. Qiyosiy metod — uni boshqa tasavvuf tariqatlari bilan solishtirishda.

Manbashunoslik metodi — klassik asarlarni o'rganish va tahlil qilishda.

Sistemali yondashuv — tariqatning ijtimoiy va ma'naviy jihatlarini kompleks tahlil qilishda. Naqshbandiya tariqatining ijtimoiy ahamiyatini o'rganishda uning inson tarbiyasiga ta'siri, axloqiy qadriyatlarni shakllantirishdagi roli va jamiyat barqarorligiga qo'shgan hissasi asosiy mezon sifatida olindi. Tariqat ta'limotida halollik, sabr, qanoat, zuhd va adolat kabi tushunchalar markaziy o'rin egallaydi. Shuningdek, Naqshbandiya ta'limoti tasavvufning boshqa yo'nalishlari bilan ham o'zaro bog'liq holda rivojlangan. U

Ahmad Yassaviy an'analari bilan ma'lum darajada uyg'unlikka ega bo'lsa-da, o'zining ichki zikrga urg'u berishi va ijtimoiy faoliyatni qo'llab-quvvatlashi bilan ajralib turadi. Umuman olganda, Naqshbandiya tariqati haqidagi adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, ushbu tariqat nafaqat diniy-ma'naviy tizim, balki jamiyat taraqqiyotiga xizmat qilgan muhim ijtimoiy institut sifatida ham namoyon bo'lgan.

Tahlil va natijalar. Naqshbandiya tariqatining mohiyati va ijtimoiy ahamiyatini tahlil qilish jarayonida uning nafaqat diniy-ta'limiy yo'nalish, balki keng qamrovli ijtimoiy-ma'naviy tizim ekanligi aniqlandi. Tariqat asoschisi Bahouddin Naqshband tomonidan ilgari surilgan g'oyalar insonning ichki poklanishi bilan bir qatorda jamiyatda faol va foydali hayot kechirishga undaydi.

Naqshbandiya ta'limotining asosiy tamoyillaridan biri — “dil ba yor, dast ba kor” g'oyasi bo'lib, u insonning qalbi Alloh bilan bog'liq holda bo'lishi, amalda esa mehnat va ijtimoiy faoliyat bilan shug'ullanishi zarurligini anglatadi. Ushbu tamoyil tariqatning boshqa tasavvuf yo'nalishlaridan farqini ko'rsatadi va uning amaliy hayot bilan chambarchas bog'liqligini tasdiqlaydi.

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, Naqshbandiya tariqatida quyidagi asosiy yo'nalishlar ustuvor ahamiyatga ega:

Ma'naviy-axloqiy kamolot — inson qalbini poklash, ixlos, sabr, qanoat va kamtarlikni shakllantirish

Ijtimoiy faollik — jamiyatdan chekinmasdan, aksincha uning rivojiga hissa qo'shish

Halol mehnat — insonni o'z mehnati orqali yashashga undash

Zuhdning mu'tadil talqini — dunyoni inkor etmasdan, unga bog'lanib qolmaslik

Naqshbandiya tariqati tarixiy taraqqiyot davomida Movarounnahr hududidan tashqariga chiqib, keng geografik hududlarga tarqalgan. Xususan, u Hindiston, Turkiya va boshqa musulmon mamlakatlarida ham muhim diniy-ma'naviy oqim sifatida shakllangan. Bu esa tariqatning universalligi va hayotiyligini ko'rsatadi.

Natijalar shuni ko'rsatadiki, Naqshbandiya ta'limoti jamiyatda quyidagi ijobiy ta'sirlarni yuzaga keltirgan:

Axloqiy qadriyatlarni mustahkamlash — halollik, adolat va insonparvarlik gʻoyalari keng targʻib etgan Ijtimoiy barqarorlikni taʼminlash — insonlar oʻrtasida oʻzaro hurmat va hamjihatlikni kuchaytirgan

Maʼnaviy tarbiya tizimini shakllantirish — komil inson gʻoyasini ilgari surgan

Mehnat madaniyatini rivojlantirish — jamiyatda faol hayot tarzini qoʻllab-quvvatlagan

Shuningdek, Naqshbandiya tariqati tasavvufning boshqa yoʻnalishlari bilan qiyoslanganda, uning eng muhim xususiyati sifatida ****ichki zikr (xufiy zikr)****ga urgʻu berilishi va tashqi koʻrinishdan koʻra ichki ruhiy holatga eʼtibor qaratilishi aniqlanadi. Bu esa insonning samimiyligi va riyodan yiroq boʻlishini taʼminlaydi.

Umuman olganda, olib borilgan tahlillar Naqshbandiya tariqatining nafaqat oʻz davrida, balki hozirgi zamonda ham dolzarb ahamiyatga ega ekanligini koʻrsatadi. Uning gʻoyalari bugungi kunda ham insonni maʼnaviy yetuklikka, ijtimoiy masʼuliyatga va halol hayot kechirishga chorlaydi.

Xulosa. Yuqoridagi tahlillar asosida shuni xulosa qilish mumkinki, Naqshbandiya tariqati tasavvuf tarixida oʻziga xos oʻrin egallagan yirik maʼnaviy-ijtimoiy oqimlardan biri hisoblanadi. Uning asoschisi Bahouddin Naqshband tomonidan ilgari surilgan gʻoyalar insonning nafaqat ruhiy kamoloti, balki jamiyatdagi faol ishtirokini ham taʼminlashga qaratilgan.

Naqshbandiya taʼlimoti oʻzining muʼtadil va hayotiy yondashuvi bilan ajralib turadi. Unda dunyodan butunlay voz kechish emas, balki qalban pok boʻlib, jamiyat ichida yashash va halol mehnat qilish targʻib etiladi. “Dil ba yor, dast ba kor” tamoyili esa ushbu tariqatning mazmun-mohiyatini toʻliq ifodalaydi.

Tadqiqot natijalari shuni koʻrsatdiki, Naqshbandiya tariqati jamiyatda maʼnaviy-axloqiy qadriyatlarni mustahkamlash, insonlarni halollik, sabr, qanoat va adolat ruhida tarbiyalashda muhim rol oʻynagan. Shuningdek, u ijtimoiy barqarorlikni taʼminlash, insonlar oʻrtasida oʻzaro hurmat va hamjihatlikni kuchaytirishga xizmat qilgan.

Bundan tashqari, tariqatning keng hududlarga tarqalishi uning keng qamrovligi va dolzarbligini ko'rsatadi. Naqshbandiya ta'limoti bugungi kunda ham o'z ahamiyatini yo'qotmagan bo'lib, insonni ma'naviy yetuklikka, ijtimoiy mas'uliyatga va komillikka yetaklovchi muhim manba sifatida namoyon bo'lmoqda.

Umuman olganda, Naqshbandiya tariqati nafaqat diniy ta'limot, balki jamiyat taraqqiyotiga ijobiy ta'sir ko'rsatgan muhim ijtimoiy va ma'naviy tizim sifatida baholanishi mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Faxriddin Ali Safiy. Rashahot ayn ul-hayot. – Toshkent: Akademiya, 2005. – 190 b.
2. Abdurahmon Jomiy. Nafahot ul-uns. – Toshkent: Shahrizor, 2010. – 458 b.
3. Alisher Navoiy. Nasoyim ul-muhabbat. – Toshkent: Adabiyot, 2008. – 350 b.
4. Itzhak Weismann. The Naqshbandi Sufi Tradition. – Oxford: Oxford University Press, 2019. – 312 b.
5. William C. Chittick. Sufism: A Short Introduction. – Oxford: Oxford University Press, 2007. – 234 b.
6. Toshkent axborot texnologiyalari universiteti Samarqand filiali 2025-2026 yilgi o'quv yili uchun Dinshunoslik fanidagi o'quv materiallari.